

MIT LÁT JÓNAK AZ ISTEN, ÉS MIT AZ EMBER?

A rend és a káosz feszültsége 1Móz 1,31-ben és Bír 21,25-ben

Pápai Attila

ORCID: 0009-0006-2101-2571

DOI: 10.56037/978-963-646-400-4.10

Evangélikus Hittudományi Egyetem

doktorandusz

E-mail: attila.papai87@gmail.com

Az Ószövetség emberének tapasztalata Istenről az, hogy cselekszik a történelemben. A teremtés elbeszélése számára nem azért fontos, mert magyarázatra szorul a világ eredete, hanem azért, mert a káoszból rend lett. Ennek az állapotnak az értékelése, hogy a rend jó. Az Istennel kötött szövetségben a teremtés jóságának folytonossága tapasztalható. Az ettől a szövetségtől való eltérésben, amikor az ember azt teszi, amit jónak lát, újra a káosz bizonytalansága uralkodik el – ezt mutatja be a Bírák könyve.

Kulcsszavak: teremtés / rend / káosz / szövetség / bírák

WHAT IS GOOD IN THE EYES OF GOD AND WHAT IS GOOD IN THE EYES OF MAN?

The Tension Between Order and Chaos in Genesis 1:31 and Judges 21:25

The people's experience about God in the Old Testament is that God acts in history. The story of the creation is important not because the origins of the world need to be explained, but because chaos has become ordered. The assessment of this status is that order is good. In God's covenant there is a continuity of the goodness of creation. In deviating from this covenant, when individuals do what they see as good, the instability of chaos reigns again – as shown in the Book of Judges.

Keywords: creation / order / chaos / covenant / Judges

A két kijelentés Szentírásban betöltött szerepe

„*És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó*” – olvassuk a világ teremtésének hatodik napját lezáró megállapítást 1Móz 1,31-ben. Előtte már ismétlődő gondolatrímként is találkozunk a teremtés napjainak sorát szakaszoló mondattal, amely kifejezi, hogy a teremtő Isten minden alkotása jó (טוֹב).

„*Abban az időben nem volt király Izráelben: mindenki azt csinálta, amit jónak [יָשָׁר]¹ látott*” – olvassuk a Bírák könyvének záró megállapítását egy spirálisan káoszba fulladt történetfűzér végén (Bír 21,25), amely egyben kifejezi azt is, hogy a történet elbeszélője a királyságban látja a rend lehetséges megvalósulását.

Olyan lezáró kijelentésekről van szó mindkét esetben, amelyek értékelik az addig leírtakat, és amelyeket úgy fejez ki a szöveg, hogy az első esetben az Isten látja jónak az addigi tettét, a teremtést, a második esetben pedig az ember látja jónak a cselekedeteit. Célom az isteni és az emberi jó feszültségének összehasonlítása a teremtéstörténet és a Bírák könyvének kijelentése alapján a teológiai szándékuk vizsgálatával.

A teremtés tökéletességét megállapító elismerő mondat fontos szerepet tölt be mind az addig leírtak szempontjából, mind pedig a későbbiekre nézve, ahogyan a Bírák könyvének sötét, polgárháborús szituáció után, egy kérdéses helyreállítási megoldás utáni környezetben megszólaló kritikus hangja is jelentős a további események szempontjából.

Amit Isten jónak lát – A teremtés rendje

A bibliai teremtéstörténet nem kerülheti el az összehasonlítást az izraeli kultúrára nagy hatást gyakorló környező népek teremtésmítoszaival.² Bár felfedezhetünk hasonlóságokat, Isten szuverenitásának hangsúlyja megkülönbözteti az ószövetségi teremtéstörténetet a különböző közel-keleti kultúrák teremtésmítoszeitól, mivel azokban a teremtést mindig megelőzi a káosz állapotában az istenek legtöbbször harc árán történő felemelkedése, azaz a teogónia elválaszthatatlan egységet képez a kozmogóniával. A bibliai teremtéstörténetben azonban Isten a teremtett világon kívüli létező, aki tetszésének megfelelően – és nem a káosz különböző erői és az istenségek harcának hatására – formálja meg a világot, amely végső soron az emberi

¹ A יָשָׁר jelentése: 'egyenes', 'őszinte', 'becsületes', 'igaz', 'igazságos'. FOHRER 1993, 134. o.

² A mezopotámiai és egyiptomi mítoszok és az őstörténet további párhuzamairól lásd: RÓZSA 2011, 60–62. o.

élet helyszíne. Tehát amíg Egyiptomban vagy Mezopotámiában az eredetmítoszok szerint az istenek és az emberek a világ különböző szféráiban léteztek, de ugyanannak a teremtettségnek voltak a részei, addig az Ószövetség teremtéstörténete Istent a világ feletti létezőként mutatja be, akinek szuverén alkotása a világ és minden, ami benne van.³ Így tehát a bibliai teremtéstörténet leírásának a végén a „*minden, amit alkotott, igen jó*” értékelést nem a teremtésben létrejött létezőként és nem annak részeként nyugtázza Isten, hanem szuverén teremtőként, arra a hatnapos teremtés-leírásra visszatekintve, amely a Szentírás szerzőjének interpretációját is kifejezi, aki ezzel a genealógiákhoz hasonló felépítésű irodalmi szerkezettel a történelmi tapasztalatokban értelmezi a Teremtő cselekvéseit. Mivel 1Móz 1,1–2,4 szövegét nagy valószínűség szerint a fogság idejéből származó papi forráshoz sorolhatjuk, ezért a történelmi tapasztalat minden másnál jelentősebb meghatározó tényező az Istenről való megnyilatkozásban.

A semmiből való teremtés (*creatio ex nihilo*) vagy a preegzisztensből való teremtés (*creatio ex materia*) kérdése⁴ fontos szempont számunkra, amikor a „jóként” való értékelés meghatározó ellentényezőjeként a káosz fogalmát állítjuk a képletbe. Eszerint az utóbbi, azaz a preegzisztensből való teremtés elmélete kap nagyobb hangsúlyt. A teremtésről gondolkodó ókori keleti ember számára nem az volt a lényeges kérdés, hogy hogyan jöhet létre valami a semmiből, hanem az, hogy a káoszból miként lesz biztonságos rend,⁵ amely megmutatkozik az élet alapvető feltételeinek a hozzáférhetőségében, a természeti, a mezőgazdasági és a társadalmi tényezőkben, amelyek az életét alakítják. A teremtés ószövetségi teológiájának kérdése ez alapján az, hogy mi az, ami stabilizálhatja ezeket a létfontosságú, de törékeny tényezőket.⁶

Ugyan az Ószövetség teremtéstörténetének esetében nem beszélhetünk olyan fokú őskáosz leírásáról, mint amely más népek mítoszaiban megjelenik,⁷ de az

³ RÓZSA 2011, 79. o.

⁴ A két elmélet ütközése a teremtés módjának két értelmezésében fejeződik ki élesen: az egyikben Isten szóval (pl. „*Azután ezt mondta Isten: Legyen boltozat a vizek között, hogy elválassza egymástól a vizeket!*”), a másikban tettel (pl. „*Megalkotta tehát Isten a boltozatot, és elválasztotta a boltozat alatt levő vizeket a boltozat felett levő vizektől*”) teremt, ami két különböző hagyományanyag jelenlétére is utalhat a szövegben. A szóval való teremtés köthető a semmiből való teremtéshez, a tettel való teremtés pedig a preegzisztensből való teremtéshez. BERLIN 2011, 189. o.

⁵ LOBEL 2011, 9. o.

⁶ SCHÜLE 2009, 33–34. o.

⁷ A mezopotámiai *Enūma Eliš* például egy egészen összetett teremtés előtti világot mutat be, amely különbözik a kozmogónia utáni állapottól. A mítosz a teremtés előtti világ leírásában a káoszt a Mezopotámiában jellemző földműveléshez nélkülözhetetlen feltételek hiányában fejezi ki, például azzal, hogy leírja, az ég és föld létrejötte előtt még nem voltak öntözőcsatornák és legelők, valamint abban, hogy társadalmi struktúra sem létezett (még nem határozták meg az istenek az emberek sorsát). SCHÜLE 2009, 33. o.

1Móz 1,3-ban kezdődő hatnapos teremtéstörténetet megelőző versben találkozunk a teremtés első mozzanatát megelőző állapot leírásával, amelybe a teremtés aktusa rendet hozott: „*A föld még kietlen és pusztta volt, a mélység fölött sötétség volt, de Isten Lelke lebegett a vizek fölött.*” (1Móz 1,2) Ebben az esetben Isten teremtő tevékenysége nem arra irányult, hogy a szavával létrehozzon valamit a semmiből,⁸ hanem azzal a céllal vitte végbe a teremtés tettét, hogy a káoszból rend jöjjön létre.⁹

Az őskáosz leírására a Héber Biblia egy összekapcsolódó szópárt alkalmaz: תהו ובהו.¹⁰ Bibliafordításunk (RÚF) a „*kietlen és pusztta*” szavakkal adja vissza a héber szavak jelentését. A kietlenség és pusztaság az első teremtő szó előtti állapotot hivatott ábrázolni.¹¹ Amennyiben 1Móz 1,1-et a teremtéstörténet felirataként vagy címekeként olvassuk, a második vers csak úgy érthető, hogy a kietlenség és pusztaság formátlanságából, amely ilyenformán a teremtés előtti kaotikus állapotnak felel meg, Isten a teremtésben rendet formált. A תהו ובהו a formátlanság és az üresség leírására használt szópár a héberben, amely utal az őskáosz állapotára,¹² egy olyan rend előtti alaphelyzetre, amelyen keresztül Isten megmutatja a strukturált világ létrehozására képes hatalmát.

Azontúl, hogy 1Móz 1,31 a rend létrejöttére és ennek az isteni rendnek és tökéletességnek a fennállására utal, amelyben harmonikusan minden a helyére kerül, és minden Isten szándékával megegyező módon tölti be a szerepét, a teremtés jóként való leírásának a szándékos kontrasztteremtés is a célja, amely először a bűneset alkalmával nyeri el az értelmét, de igazán hangsúlyosan – az őstörténetnél maradva – a Nőé-narratívában (1Móz 6,5–7) találkozunk a világ teljes erkölcsi és diszharmonikus romlottságával a világ teremtettségében kapott morális és funkcionálisan is jónak értékelt állapotával szemben,¹³ amelyre válaszul egy szélsőséges helyreállítási megoldás bizonyult szükségesnek. A történelmi párhuzam egyértelmű. A teremtéstörténet megalkotásának idejét a fogság idejére tehetjük, így az annak bizonytalan, keserű tapasztalati világával szemben létrehozott harmonikus, Isten által is jónak ítélt kontrasztvilágot bemutató leírásban¹⁴ a káoszból létrehozott új rend restaurációjának kívánalmával lép fel, amelynek legalább annyira szélsőséges-

⁸ Itt érdemes megemlíteni az Újszövetség teremtésértelmezése szempontjából két fontos igeverset: „...*létre hívja a nem létezőket*” (Róm 4,17) és „*[h]it által értjük meg, hogy a világokat Isten szava alkotta, úgyhogy a nem láthatókból állt elő a látható*” (Zsid 11,3), amelyek egyértelmű állásfoglalásnak tűnnek a *creatio ex nihilo* mellett, és jelentősen formálták a kereszténység teremtésértelmezését.

⁹ TOWNER 2001, 15–16. o.

¹⁰ A szópár részletes értelmezéséhez lásd KISTER 2007.

¹¹ SCHÜLE 2009, 32–34. o.

¹² EGERESI 2022, 777. o.

¹³ SCHÜLE 2009, 47. o.

¹⁴ BRUEGGEMANN 2012, 202–203. o.

nek kellene lennie, mint a káosz formátlanságából való teremtésnek vagy az özönvíz utáni új élet ígéretének.

Az „és látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó” kijelentésben a teremtés és az üdvözítés folytonosságát érhetjük tetten. Isten világteremtő szerepe elválaszthatatlan az üdvözítő szerepétől. Olyannyira, hogy az izraelita hit üdvtörténeti jellege nem is tette lehetővé, hogy a világ teremtéséről szóló hit önállóan relevánssá váljon.¹⁵ A Biblia teremtestörténete, bár felhasznál bizonyos elemeket,¹⁶ nem hasonult a környező népek mítoszaihoz abban az értelemben, hogy a leírás megmaradt kizárólag kozmogóniának vagy teogóniának, nem csak megszemélyesített erők mitikus kozmikus harcát tárja elénk, amiből megszületett a világ, de nem is csak létrehozó és teremtő szerepkörben mutatja be Istent,¹⁷ hanem olyan permanenciát alakít ki, amely kapocs a történetiséghez, amelyben Izrael értelmezi Istenét. A teremtés munkáját végrehajtó és a történelmet kézben tartó Isten nem különböztethető meg egymástól.¹⁸ A káoszból rendet teremt, és ezt a rendet a népével való szövetség viszi tovább.

Amit az ember jónak lát – A káoszba vezető út

Ezen a ponton ér össze a címben említett két kijelentés és alakul ki a feszültség. A káoszból a teremtés által rend lett, majd a történelmi tapasztalat folyamatosságában a néppel kötött szövetség alakult, amely azután megkerülhetetlen központi elemmé, sőt fenntartóerővé vált Izrael tanúságtételének szempontjából. De a még későbbi történelmi tapasztalat éppen a szövetségben, illetve annak a nép részéről meg nem tartásában talált magyarázatot a történelem tragikus eseményeire, legmeghatározóbb módon a babiloni fogságra. Így a következő folyamat áll előttünk: káoszból rend, a rendből szövetség, a szövetségből felbomlott rend és végül káosz lett.

A szövetségtől való eltérésből fakadó káosz bemutatására aligha találunk a Bibliában alkalmasabb szöveget a Bírák könyvénel, amelynek teológiai szándéka, hogy a saját korának összeomlását, Júda bukását és a babiloni fogságba vitelt indokolja meg a kezdetektől fogva jelen lévő hűtlenségre mutatva.¹⁹ Az ószövetségi történetírás királyság előtti részének beszámolója a nép folytonos hűtlenségéről, a Bírák könyvének sémája, az idegen népek pogány gyakorlataitól való elkülönülés hiányát mutatják be nekünk. Ebből a szemszögből nézve tehát valójában az egész Bírák könyvének

¹⁵ RAD 1961, 146–147. o.

¹⁶ DAY 1988, 49–54. o.

¹⁷ RAD 1964, 37. o.

¹⁸ RÓZSA 2011, 57. o.

¹⁹ KUSTÁR 2004, 111. o.

deuteronomista teológiai értékelése nem más, mint Izrael népe kudarcának a bemutatása,²⁰ amiért nem tartottak ki az Istennel kötött szövetség mellett.

A teljes Bírak könyvét lezáró „[a]bban az időben nem volt király Izráelben: mindenki azt csinálta, amit jónak látott” (Bír 21,25) kijelentés tehát a fentebb kifejtett teológiai szándék szerint értelmezhető. Ebbe a káoszállapotba süllyedve látja a megoldás lehetőségét az Isten által rendelt királyság intézményének létrejöttében, azaz az ideális dávidi,²¹ később a törvényhez visszatérő jósiási királyi képben, hiszen a szerző történelmi tapasztalata az volt, hogy akkor élte Izrael az aranykorát, amikor a szövetséget az Isten törvényével megpecsételő uralkodó vezette a népet, és amikor ez a szövetség a hűtlenség miatt megbomlott, akkor káosz következett.

A kor társadalmi szerkezete a redaktori szándék szerint kerül bemutatásra a Bírak könyvében olyan módon, hogy az izraeli társadalom leírása egy, a későbbi királysághoz hasonló felépítésű egységes irányítás benyomását kelti a narratívák közé toldott kiegészítésekkel. A szövegben többször találunk olyan utalásokat, amelyeknek az a célja, hogy a tizenkét törzs szövetségében létező egységes Izrael története rajzolódjon ki előttünk, azonban ez a kohéziós elem éppen a szöveg alacsonyabb szintjein már nem mutatkozik meg.

A történelem- és földrajztudományi következtetések²² sem abba az irányba mutatnak, hogy a bírak korának átmeneti időszakában egységes népként élt volna Izrael Kánaánban, így egységes vezetésről sem beszélhetünk az esetükben. Bár a tizenkét törzs egységes államalakulatának gondolata egy teológiai eszme tükröződése, a törzsi vezetés különböző formái nem elvetendőek, de nem hasonlíthatók a királysághoz.

A Bírak könyvének narratíváiban többféle vezetői pozíciót is megkülönböztetünk. Talán azért jellemzi ez a sokféle vezetői forma a bírak korának társadalmáról szóló beszámolókat, mert a vezetői struktúra lokális sajátságok szerint épült fel Kánaán etnikailag és földrajzilag is sokszínű vidékén. Mivel központosított vezetésről nem beszélhetünk, ezért az adott törzs szokásainak, irányítási struktúrájának van kiemelt szerepe egy-egy leírásban, amennyiben a redaktor nem a saját korának struktúráit alkalmazza a történetmondásban.

²⁰ Lillian R. KLEIN (1989) elmélete szerint a Bírak könyvének központi eleme az irónia. A sorozatos kudarcokkal mutatja be a deuteronomista történetíró, hogy Izrael népének élete káoszba fullad JHVH nélkül, aki valójában az egyetlen igazi bíra.

²¹ A Bírak könyvének egészére jellemző az északi törzsekkel szembeni, Júda és a dávidi dinasztia melletti retorika. Lásd SWEENEY 1997.

²² A földrajzi adottságok alapján szükségtelen az erősen tagolt kánaáni geográfiai környezetben, a hegyvonulatok, a dombságok és a síkságok váltakozásában egy nagyobb, egységes irányítású állam létrejötte a nagy folyóvölgyekben létrejött civilizációkkal szemben, ahol a fejlődésnek és a társadalom védelmének elengedhetetlen része volt az egységes állam kialakulása. KESSLER 2011, 30–31. o.

A környező népek vezetési struktúráival való összehasonlításban megállapítható, hogy az izraeli helyi szintű törzsi, családi vezetésnél a környező nagyhatalmak és a kánaáni városállamok vezetése is szervezettebb volt. A könyv szerkesztésének visszatérő elemeiben, köztük kiemelkedően a bírá sémában, valamint a könyv vége felé gondolatrímként felerősödő és ismétlődő „[a]bban az időben nem volt király Izráelben: mindenki azt csinálta, amit jónak látott” mondatban is felfedezhetjük a kudarcok okaként a fejletlenként és szervezetlenként bemutatott izraeli vezetési struktúra hangsúlyát.

A Bírák könyve honfoglalásról szóló leírásában nincs beszámoló kiemelt vezetőkről, akiknek az irányítása alatt zajlottak volna a hadműveletek, vagy akik összefogták volna a törzseket. Júda törzsének vezető szerepe kiemelkedik, de nem kapcsolódik hozzá egyszemélyi vezető, holott a kánaáni ellenfelek között már egészen hamar említésre kerül Bezek ura, Adóníbezek (Bír 1,5–7). Az első megnevezett honfoglaló vezető, a konkrét titulusának megnevezése nélkül, az izraelita gyökerekkel nem rendelkező Káláb lesz (Bír 1,12). Bár a hierarchiában betöltött szerepe nincs megjelölve, döntéshozói hatalmát mutatja, hogy képes rendelkezni az elfoglalt területek tulajdonjoga fölött, és tud földet adományozni (Bír 1,14–15).

A deuteronomista teológia kifejezésében központi szerep jut a bírának. Rajtuk keresztül kerül bemutatásra a könyv tartalmi mondanivalója. Mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy ez az egyetlen vezetői pozíció, amelyet meg kell magyarázni az olvasónak.²³ Feltételezésem, hogy ahogyan az egységes Izrael eszméje, úgy az egységes vezetői pozíció, a bírói cím is a szerkesztői teológiai szándék képződménye. A feltételezést egyrészt arra alapozom, hogy a fent említett módon egyedülállóan magyarázza a könyv elején a szerkesztő a bírónak mint vezetői címnek a jellemzőit, amely szükségtelen lenne abban az esetben, ha ismert státuszról lett volna szó. A bírói cím szervesen kötődik a redaktori szerkesztés által létrehozott tartalmi ívhez, kizárólag abban értelmezhető.²⁴ Másrészt a bemutatott tizenkét bíró a narratíváikban nagyon különböző vezetői szerepeket tölt be, egyáltalán nem egységes, kiforrott államvezetői gyakorlatot tükröz a fellépésük.

²³ Bír 2,11–23-ban részletesen olvasunk a bírák szerepéről, a kiválasztásukról és a királyság előtti történelemben betöltött szerepükről. A „bíróséma” narratív eszköze, azaz a folyamatos hűtlenség, a JHVH-val kötött szövetség megszegése, az emiatt az izraelitákat ért idegen népek általi elnyomás büntetése és az ez alól az elnyomás alól való szabadítás visszatérő leírása elválaszthatatlanul kötődik a bírák alakjához. Maga a séma is bemutatásra kerül a szakaszban a bírák szerepével együtt, amely egyfajta összefoglaló bemutatása a deuteronomista interpretációnak.

²⁴ A bírák teológiai üzenetet hordozó szerepe, amely olykor az alakjuk bemutatásával, leírt cselekedeteikkel és jellemeikkel is szembemegy, vagy a számuk, amely megegyezik Izrael törzseinek számával – még annak az árán is, hogy egyes bírakkal csak egy rövid bejegyzés erejéig találkozunk – nem különválasztható az általuk bemutatásra szánt teológiai szándéktól.

Jelentős különbség a bíró és a más vezető pozíciót betöltő címek között, hogy az ókori Közel-Kelet szokásaival ellentétben a bírói pozíció nem dinasztikus rendszerben működött, a bemutató leírás és a kerettörténetek szerint is csak a bíró haláláig volt érvényben a hatalomgyakorlás, amíg a többi bemutatott és ismert államvezetői poszt általában apáról fiúra, illetve a jogos örökösrre szállt. Ennek megfelelően a bírák halálának bekövetkeztekor hiányoznak a leírásokból a kort egyébként jellemző és meghatározó örökösödésért vívott harcok is,²⁵ helyettük csak a sematikus keretmegjegyzéseket olvashatjuk.

A Bír 2,11–23-ban olvasható bemutatása a bírói címnek egy békét garantáló döntéshozó és katonai vezetőt feltételez a monarchia létrejötte előtti időszakban. Olyan vezetőket, akiket maga JHVH legitimál kiválasztásával, amelynek különleges kifejezése, hogy JHVH bírót támaszt. Ezzel az ordinációval gyakran együtt járt, ahogyan az első helyen említett bíró, Otniél esetében is olvashatjuk, hogy „*az Úr lelke szállt rá*” (Bír 3,10), ami kifejezi a bevezető rész általános leírásának kijelentését, miszerint „*maga az Úr volt a bíróval*” (Bír 2,18).

A kiválasztott bírák személye és alkalmassága kétséget ébreszthet az emberben. Sok esetben a tetteik is megkérdőjelezhetők etikailag. Azonban a narratívák kiválasztása, amelyeket a deuteronomista szerkesztő összedolgozott a Bírák könyvében, minden bizonnyal szándékos céllal történt. Az a teológiai szándék áll mögöttük, hogy a bírák alkalmatlanságának bemutatásával JHVH-ra mint egyetlen igazi uralkodóra és vezetőre mutassanak. Ez alapján a szabadítástörténetekben sem a bírák erejének és bölcsességének tulajdonítja a szöveg a szabadítást, hanem kizárólagosan JHVH-nak. A különböző bírák több helyen, a szájhagyomány útján fennmaradt eredeti narratíváik jellemzésében, különböző címeket viseltek, amelyeket sok helyen meghagyott a szerkesztett szöveg, ezért megismerhetjük azokat a vezetői címeket, pozíciókat, társadalmi kategóriákat, amelyekből végül kikerültek a Bírák könyvének címadó alakjai,²⁶ akiket a látszat ellenére egyáltalán nem lehet egy kalap alá venni a bíró vezetői cím általánosításával.

Az előbbiekből megállapítható tehát, hogy a bíró mint vezető nem elégséges a szövetség megtartása szempontjából. A Bírák könyvének spirálisan káoszba tartó történetei akkor érik el a csúcspontjukat, amikor egyébként megjelennek a királyságpárti mondatok, a 17–21. fejezetekben. Társadalmi, szövetségi, erkölcsi és szakrális szinten is totális káosz veszi kezdetét Míká bálványozásának (Bír 17,1–13) és Dán

²⁵ Egyetlen esetben olvasunk a Bírák könyvében egy örökösödési harchoz hasonló történetről, Abímelek királysága kapcsán (Bír 9), de a szöveg itt is elhatárolódik attól, hogy Abímeleket a bírák közé sorolja.

²⁶ A magyar Bírák könyve elnevezés mellett a jelentősebb bibliafordítások is hasonló összefoglaló névvel illetik a könyvet. A Septuaginta a Ktritai, a Vulgata a Liber Iudicum, Luther a Richter, a KJV pedig a Judges elnevezést használja.

törzse lakóhelykeresésének (Bír 18,1–31) a történetével. Ezekben a szakaszokban minden megtalálható, ami a Deuteronomista számára botrány.²⁷

„*Induljatok, vonuljunk föl ellenük, mert olyan földet láttunk, amely nagyon jó!*” – olvassuk Dán törzse területkeresésének történetében a kémek jelentését (Bír 18,9). A káosz igazi érzékeltetője a biztonság hiánya, amit a Bírak könyvének záró epizódjai mesteri módon mutatnak be. Az erősebb elveszi a gyengébb javát, ha úgy látja jónak.²⁸ Így tettek a dániak a kikémlelt Lajis városával. Elképesztő a kontraszt a szövegben aközött, hogy látnak a dániak egy földet, amely nagyon jó, és hogy hogyan szabadítják rá a káosz erőit: „*Azután rátámadtak Lajisra, a nyugalomban és biztonságban élő népre, kardélre hányták őket, a várost pedig fölperzselték.*” (Bír 18,27)

Az utolsó fejezetek a bírak által megtestesített vezetés teljes tarthatatlanságát, az anarchia állapotát mutatják be,²⁹ ahol még erősebben érzékelteti a szöveg a káosz okozta bizonytalanságot a lévita másodfeleségének gyalázatos meggyilkolásával (Bír 19,22–30), a polgárháborúval (Bír 20,1–48) és a törvény kiforgatásával (Bír 21,19–25). A teológiai szándék szerint teljes mértékben olyan állapotra jutott a bírak korának elbeszélése, amely helyreállításért kiált.

Konklúzió

Isten káosz feletti szuverén uralmának áldása nyugszik a teremtesen. A teljes biztonság soha vissza nem térő, csak alkalmanként, részletekben megtapasztható valósága utáni vágy kifejeződése cseng vissza a hatnapos teremtestörténetet értékelő mondatban: „*És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó.*” A formátlan megformálása a tökéletesség szimbóluma. A bizonytalanság káoszának tapasztalata a történelem eseményeiben rávezeti az Ószövetség emberét a felismerésre, hogy az isteni jó állapot értékelésének megéléséhez a vele való szövetségi hűség szükséges.

Ezt támasztja alá a Bírak könyve utolsó mondatának ironikus hangvételű megjegyzése: „*Abban az időben nem volt király Izráelben: mindenki azt csinálta, amit jónak látott.*” A bírak általi esetleges vezetéssel szembeni polémia a királyság intézményére utal előre követendő példaként, méghozzá olyan király által, akinek az uralma nem sérti Isten szövetségét.

Az isteni jó az objektív rendet tükrözi, az ember által jónak látottak pedig az

²⁷ HODOSSY-TAKÁCS 2005, 138. o.

²⁸ Bír 18,23–26 drámai leírást ad arról, amikor a gyengébbnek be kell látnia azt, hogy elveszíti a javait, mert az őt megkárosító ellenfele túlerőben van: „*Miká pedig megfordult és hazament, mert látta, hogy azok erősebbek nála.*” (Bír 18,26)

²⁹ HODOSSY-TAKÁCS 2016, 169. o.

ember szubjektív döntései által előidézett káoszt. Így míg az első esetben a rend harmóniájában ténylegesen megvalósul a jó, a másodikban éppen az ellenkezője történik az emberi önkényesség és erkölcstelenség által okozott kaotikus társadalmi helyzetben. Amikor az ember saját maga akarja meghatározni a jót az Istennel kötött szövetségen kívül, akkor az a bizonytalanság káoszáat eredményezi, mert abban a helyzetben, amelyben mindenki azt csinálja, amit jónak lát, az erősebb mindig megfosztja javaitól a gyengébbet, és uralkodik rajta, ahogyan Babilónia nagyhatalma is a kevés maradékon, de a szövetség lehetséges teremtő helyreállítása újra reményt ad a fogságban élőknek.³⁰

Felhasznált irodalom

- BERLIN, Adele: Cosmology and Creation. In: uő (szerk.): *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*. 2. kiad. Oxford University Press, Oxford, 2011.
- BRUEGGEMANN, Walter: *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*. Ford. Tu-nyogi Lehel. Exit Kiadó, Kolozsvár, 2012.
- DAY, John: *God's conflict with the dragon and the sea. Echoes of a Canaanite myth in the Old Testament*. Wipf & Stock, Eugene, 1988.
- EGERESI László Sándor: *Bibliai héber–magyar szótár*. Budapest, 2022.
- FOHRER, Georg: *Héber–arám–magyar bibliai szótár*. OMC Kiadó, Bécs, 1993.
- GILLMAYR-BUCHER, Susanne: *Erzählte Welten im Richterbuch. Narratologische Aspekte eines polyfonen Diskurses*. Brill, Leiden–Boston, 2013. (Biblical Interpretation Series 116.)
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: „Légy atyám és papom!” Míká, az ifjú lévita és Dán törzsének vándorlása (Bír 17–18). In: Kustár Zoltán (szerk.): *Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2004/2005. évi értesítője*. DRHE, Debrecen, 2005. 135–143. o.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd: *A túlélés kora. A Bírak könyve magyarázata igehirdetési vázlatokkal*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2016.
- KESSLER, Rainer: *Az ókori Izráel társadalma. Történeti bevezetés*. Ford. Szabó Csaba. Kálvin Kiadó, Budapest, 2011.
- KISTER, Menahem: Tohu wa-Bohu, Primordial Elements and Creatio ex Nihilo. *Jewish Studies Quarterly*, 14. évf. 2007/3. sz. 229–256. o.
- KLEIN, Lillian R.: *The Triumph of Irony in the Book of Judges*. Almond Press, Sheffield, 1989. (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 68. Bible and Literature Series 14.)
- KUSTÁR Zoltán: Bírak könyve. In: Pecsuk Ottó (szerk.): *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2004. 106–112. o.
- LOBEL, Diana: *The Quest for God and the Good. World Philosophy as a Living Experience*. Columbia University Press, New York, 2011.

³⁰ SCHÜLE 2009, 47. o.

- RAD, Gerhard von: Das theologische Problem des alttestamentlichen Schöpfungsglaubens. In: uő: *Gesammelte Studien zum Alten Testament*. Chr. Kaiser Verlag, München, 1961. (Theologische Bücherei. Neudrucke und Berichte aus dem 20. Jahrhundert 8.) 136–147. o.
- RAD, Gerhard von: *Das erste Buch Mose. Genesis Kapitel 1-12,9*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1964. (Das Alte Testament Deutsch 2.)
- RÓZSA Huba: *A Genezis könyve*. 1. köt. *A bibliai őstörténet*. Szent István Társulat, Budapest, 2011.
- SCHÜLE, Andreas: *Die Urgeschichte (Gen 1-11)*. Theologischer Verlag, Zürich, 2009. (Zürcher Bibelkommentare AT 1.1.)
- SWEENEY, Marvin A.: Davidic Polemic in the Book of Judges. *Vetus Testamentum*, XLVII. évf. 1997/4. sz. 517–529. o.
- TOWNER, W. Sibley: *Genesis*. Westminster John Knox Press, Louisville–London–Leiden, 2001.